

על שמונה הבלים פוסט-מודרניסטיים

אבשלום אליצור¹

אופנה, אמר פעם אוסקר וויילד, היא דבר כל כך מטופש עד שמוכרחים להחליף אותו לעתים קרובות. גם בעולם הרוח יש אופנות, והן מצטיינות לפעמים באווילות לא פחותה מחידושי הסמרטוטים של פאריז. כזאת היא האופנה שהשתלטה כיום על מחלקות רבות באוניברסיטאות בימינו, ה"פוסט-מודרניזם".

נכון, זכותם של אנשים ללכת אחרי אופנות בכל הקשור לענייני טעם. זכותו של כל אדם לכנות בשם "אמנות" כל מיני שרבוטים הנראים חסרי פשר לאדם אחר, כי אמנות היא, מעצם הגדרתה, עניין של טעם אישי. אך כשגישה הזאת עוברת גם אל המדע, ההיסטוריה והמשפט, התוצאות הן, במקרה הטוב, מגוחכות. הפוסט-מודרניזם מסוגל לקלקל כל חשק והתלהבות לעסוק במדע, וחשוב להסביר לאנשים צעירים שכל קשר בינו לבין המדע הוא מקרי בהחלט. לא פחות מדאיגות הן השלכותיו החברתיות והמוסריות. בואו, אם כן, נבחן מקרוב כמה מההכרזות המרעישות הללו המושמעות בשנים האחרונות באמצעי התקשורת, בבתי-הספר ובכתבי-העת.

א. אין אמת אובייקטיבית. לכל אחד האמת שלו וכולן נכונות. באמת? אולי מחנות ההשמדה לא היו? הרי יש אנשים שה"אמת" שלהם, עליה הם מוכנים ללכת לכלא, היא שכל השואה היא בלוף. ואולי גם לא צריך להתרגש מנתוני המועצה לשלום הילד בדבר אלפי ילדים בישראל החשופים מידי שנה להתעללות? הרי כמעט כל ההורים המתעללים שהובאו לבית המשפט מספרים בלהט את ה"אמת" שלהם, דהיינו, שהילד/ה המפונק/ת סתם ממציא/ה את כל הסיפור. אוי כמה זה נחמד כשכולם צודקים!

הרלטיביזם הרעיוני, כלומר, הטענה שכל אמת היא יחסית, מקורו בין השאר בספר חשוב של פילוסוף המדע תומס קון [1]. הוא הראה שפְּרָדִיגְמָה מדעית, דהיינו, תמונת העולם שיוצר כל מדע, פועלת כמסננת המפריעה לראות עובדות שאינן תואמות אותה. זו באמת סכנה שכל מדען צריך להיות ער לה, שהמדע עצמו יהפוך לדוקטרינה המשמרת את עצמה. אבל אפילו קון התקומם כשראה את הטענה שלו מופיעה בכתבים מיסטיים וספיריטואליים ששמחו על ההשתחררות מעולו המחניק של המדע ומיהרו להכריז כי גם טענותיהם הביזאריות הן "מדע". כי זה בדיוק ההבדל בין פְּרָדִיגְמָה מדעית לפְּרָדִיגְמָה אחרות: שום פְּרָדִיגְמָה מדעית אינה שולטת לנצח. אמנם, היא מנסה להנציח את עצמה ע"י סינון ופירוש מחדש של העובדות, אבל במוקדם או מאוחר היא ממצה את עצמה, סדקים נבעים בה ופְּרָדִיגְמָה חדשה מופיעה כתחליף. לעומת זאת, פְּרָדִיגְמָה לא מדעיות חסינות בפני זעזועים

א. היחידה ללימודים בין-תחומיים, אוניברסיטת בר-אילן. גרסה מוקדמת של מאמר זה הופיעה בגליליאו, כתב-עת למדע ומחשבה, 28 (1998): 43-47.

כאלה, כי יש להן כוח הרבה יותר גדול לסנן ולעוות עובדות שאינן מתאימות להן. החוסן הזה, שבגללו הן נראות כאמיתות נצחיות, הוא בעצם מה שעושה אותן חסרות ערך.

כאן המקום להזכיר הבחנה גאונית שעשה פילוסוף המדע קארל פופר [2]. בעבר, סברו אנשים שתיאוריה היא מדעית אם ניתן להוכיח אותה. כלומר, התיאוריה צריכה לנבא משהו, ואם הניבוי מתאמת, התיאוריה מדעית. בא פופר ואמר: בדיוק ההפך! תיאוריה היא מדעית אם ניתן, בעיקרון, להפריך אותה. זה נשמע קצת מוזר, כי הרי תיאוריה שהופרכה היא לא נכונה. אכן, אמר פופר, היא לא נכונה, אבל היא בכל זאת **מדעית**. אישוש הוא תמיד זמני אבל הפרכה היא ודאית, ולכן, כשתיאוריה מראה לנו שמהו בוודאות לא נכון (במקרה זה: התיאוריה המסכנה עצמה) היא מקדמת את ידיעתנו בצעד חשוב קדימה! קל לראות עכשיו מהיכן הכוח העצום של תיאוריות פסאודו-מדעיות בעיני מאמיניהן: הן בנויות מראש כך שכל מה שיקרה רק יאשש אותן (למשל: העולם נברא בששה ימים אבל אלוהים שם מאובנים בכל מיני מקומות כדי לנסות את האמונה שלנו). אבל בדיוק מסיבה זו הן ריקות מתוכן.

אגב, אני ממליץ מאוד להנחיל את העיקרון של פופר לאנשים בגיל צעיר, כמו תלמידי בית-ספר. זה עיקרון שכדאי להתרגל ליישם אותו לא רק במדע אלא גם בחיים האישיים, בהשקפות הפוליטיות וכדומה. בכל פעם שיש לאדם דעה נחרצת ומגובשת בנושא כלשהו, כדאי לו מדי פעם לעצור ולשאול את עצמו: האם יכול לקרות משהו שיגרום לי להבין שהדעה הזאת שלי מוטעית? מי שישאל את עצמו את השאלה הזאת מדי פעם וינסה לענות עליה, אבל בכנות, יגלה להפתעתו שהתשובה היא לעתים קרובות שלילית! מה לעשות, אנחנו נוטים לבנות לעצמנו תיאוריות שרק הולכות ונעשות צודקות מיום ליום בכך שהעובדות כבר לא יכולות לשנות אותן. זו תופעה שנוטה, למרבה הצער, להתחזק עם הגיל, וחזרה על התרגיל הזה היא דרך טובה לשמור על צעירות רוחנית.

יש לנו, אם כן, כלל פשוט ויפה לבדוק אם תחומי ידע "אלטרנטיביים" מסוגלים באמת ללמד אותנו משהו חדש. עלינו פשוט לשאול: האם ייתכן מצב שטענה מסוימת בתחום הזה תוכח בבירור כמוטעית? האסטרולוגיה, למשל, כמעט ולא השתנתה כלל בחמשת אלפי שנות קיומה. ראיתם פעם אסטרולוגים (או נומרולוגים, או עב"מולוגים) מתווכחים ביניהם? שמעתם על "משברים" ו"מחלוקות" בתחומים אלה? בתורות הפסאודו-מדעיות אין מהפיכות מפני שכל אחד, פחות או יותר, צודק בהם. רק המדענים המסכנים האלה מתקדמים מטעות לטעות.

ב. המדע, כמו הספרות והאמנות, הוא טקסט שכל קורא מפרש לעצמו ע"י דקונסטרוקציה (פירוק הטקסט והבנייתו מחדש) לפי רצונו. המדע תלוי בצרכי התקופה ובאינטרסים החברתיים שלה. לכן אין תיאוריות נכונות ולא נכונות. כל חברה והאמת שלה, וכל תקופה והמדע המתאים לה. נשמע באמת נחמד, אבל דברים כאלה יכול להגיד רק מי שאין לו מושג קלוש מהו מדע. בחסות אמירות כאלה יכול כל בור חסר-הבנה לדבר שטויות באין מפריע, כי מי יעז לומר שמהו לא נכון כשהכל נכון? ובמיוחד אם הדובר מקפיד לערבב בדבריו מונחים מתורות היחסות, הקוונטים והכאוס? ורק פגם קטן יש באופנה הזאת, שכאשר למילה

"שטות" אין עוד משמעות – כשכולם צודקים ואף אחד לא יכול לסתור את חברו – אזי לשום דבר אין משמעות. באותה מידה אפשר לשחק כדורגל תחת הכלל שהכל מותר, שכולם שופטים ושכל אחד יכול לספור את הנקודות איך שמתחשק לו.

הסיפור הבא כבר מוכר לרבים ובכל זאת לא מיותר לחזור עליו. פיסיקאי אחד, אלאן סוקאל, שלח מאמר לכתב-עת פוסט-מודרניסטי חשוב ובו הציע "הרמנויטיקה טרנספורמטיבית של הגרוויטציה הקוונטית" [3]. העורך הנפגע מיהר לפרסם את המאמר – וסוקאל מיהר לפרסם מאמר מקביל בכתב-עת שמרני ובו הודיע שהמאמר הראשון היה לא יותר מאשר גיבוב הבלים [4]. נחלים של דיו פוסט-מודרניסטי נשפכו על התעלול החמוד הזה בניסיון להראות שהוא לא מלמד שום דבר. ובאמת, על פי הפוסט-מודרניסטים, שום דבר לא מלמד שום דבר אלא על פי הפירוש שבחרנו. אבל אם הסיפור הזה כן מלמד משהו, הרי זה שהפוסט-מודרניזם מסוגל לבלוע כל קשקוש.

המדע הוא בראש ובראשונה **הרפתקה**. יש בו מתח עצום בכל פעם שהניסוי או התצפית שלנו מזמינים את הטבע בכבודו ובעצמו לחוות את דעתו בשאלה כזאת או אחרת. המתח הזה לא היה לולא היה משהו קיים **שם**, מחוץ לנו, במציאות האובייקטיבית, שאינו תלוי בנו או בקפריזות שלנו. ולא רק מדעי הטבע, גם מדעי החיים, החברה וההתנהגות מודרכים ע"י הניסיון הכן להגיע אל אמת כלשהי המסתתרת אי-שם בעולם. נכון, האמת הזאת יכולה להיות אידיאל שלא ניתן להגיע אליו, אבל זו אינה סיבה לוותר עליה כרעיון מנחה. משהו הגיע אי פעם אל נקודת הצפון המגנטי? אני לא, וגם אין לי חשק מיוחד להגיע לשם. אבל העובדה שאף פעם לא אגיע אל המקום הרחוק ההוא איננה סיבה שלא אשתמש במצפן!

רק מסיבה זאת, מהשאיפה לחרוג אל מעבר למגבלות הכאן והעכשיו, מסוגל העיסוק במדע לרגש אותנו כל כך. מכאן כוחו, בכל פעם שהדברים מכזיבים את השערותינו, להביא צער ושברון-לב כמו שרק נער או נערה יכולים להרגיש בעת אהבה נכזבת, וזה גם סוד יכולתו, מצד שני, להביא רגעי אושר גדולים ושאגות צהלה שלא היו מביישות כל קבוצת בריונים שיכורים במגרש הכדורגל. אני יודע את זה כי **הייתי שם**, בעליות ובמורדות, בעשרים וכמה השנים האחרונות, וזכיתי לרשום שורה וחצי אי-שם באחד מאינספור הכרכים של הסיפור הזה, וממש נמאס לי לשמוע שהכל עניין של פרשנות, שהמדע צריך להפוך לסופרמרקט רעיוני שכל אחד יוכל לבחור בו מה שמתחשק לו.

ג. **המדע תלוי בתרבות בה הוא צמח והטענות שלו תקפות רק במסגרת אותה תרבות. תיאוריות מדעיות משמרות את הכוח בידי האליטות השולטות, בעיקר זכרים לבנים.** לטענה הזאת יש אבא זקן, רוצח-המונים קר ומחושב שהחזיק עצמו גם פילוסוף של המדע, הלא הוא לנין. גם תיאוריות מדעיות, טען החבר ולדימיר איליץ', מבטאות אינטרסים של המעמד המחזיק בהן. ממשיכיו הסטאליניסטיים של לנין עשו בטענה הזאת שימוש נרחב בגנטיקה, בפסיכיאטריה ואפילו בתורת הקוונטים, ורדפו ואפילו רצחו מדענים שהחזיקו בתיאוריות "בורגניות".

אז במה התקדמנו מאז ימי לנין וסטאלין? הפוסט-מודרניזם, כמובן, אינו שולח אנשים לכלא, אבל הטרור הלשוני הקרוי politically correct סותם היום את פיותיהם של אנשים רבים באקדמיה ובתקשורת. נסו רק לומר "נכה" בארצות הברית, ומיד יעשו בכם לינץ'. יש לומר "מאותגר פיזית"! למרבה הצער, ההיתממות הלשונית הזאת אינה מצליחה להגן על כבודם של הנכים, כי המילה המחליפה הופכת אף היא למילת גנאי בידי אנשים בעלי כוונות רעות, ו"מאותגר פיזית" נעשה עלבון חדש. דומה הדבר למילים הנקיות שבאו להחליף מילים "גסות" והפכו בעצמן לגסות מדי כעבור דור או שניים, ושוב צריך היה להחליפן וחוזר חלילה. מה לעשות, פשוט לא ניתן לשנות את המציאות ע"י שינוי השפה.

בשנים האחרונות נאלצו אוניברסיטאות אמריקניות מכובדות לפתוח מחלקות ללימודי נשים, לימודי שחורים (אוי סליחה, התכוונתי לומר: אפרו-אמריקנים), ולימודי כל מיעוט מקופח. זה כשלעצמו יכול היה להיות דבר בהחלט חיובי. הצרה היא שהמחלקות האלה, המקבלות רק את השייכים למיעוטים המתאימים, התמלאו חיש מהר בפטפונים צעקניים וחסרי-כשרון המלמדים "היסטוריה אלטרנטיבית", "פסיכולוגיה אלטרנטיבית" ו"מדע אלטרנטיבי" מנקודת הראות של קבוצותיהם ה"מדוכאות". כך, למשל, תמצאו מרצים הטוענים כי שייקספיר גנב את מחזותיו ממחבר שחור. כמעט איש אינו מעז לבקר את רמת העבודות הללו, שהרי כל ביקורת כזאת תוגדר מייד כ"סקסיסטית", "גזענית", וכדומה. העמדות הפסאודו-מדעיות האלה מתחברות לעתים קרובות לגישות שהן ממש אנטי-מדעיות, כפי שהראה קרל סייגן המנוח בספרו "עולם רדוף-שדים" [5]. הנטייה לחבור אל השקפות עולם מאגיות ואליליות עוברת במרבית הכתבים הפוסט-מודרניסטיים.

ד. תורת הקוונטים הוכיחה שהתודעה של הצופה משפיעה על המערכת הנצפית. תורת הקוונטים לא אומרת שום דבר על התודעה. בואו נעשה פה קצת סדר. זה יהיה דיון קצת טכני, אבל שווה את המאמץ. תורת הקוונטים היא באמת ענף מדהים של הפיסיקה, כי היא מערערת על מושגי היסוד הכי בסיסיים שלנו. כדאי להכיר את הפוטנציאל המהפכני באמת הגלום בה, בניגוד לניסיון של הפוסט-מודרניסטים לרכב עליה מבלי שיבינו באמת מה היא אומרת.

ראשית, יש הבדל עקרוני בין **הפורמליזם** של תורת הקוונטים לבין **הפירושים** הנלווים לו. הפורמליזם הוא אוסף החוקים המנבאים מה יקרה בתנאים נתונים. זהו פורמליזם מתמטי, עקבי לחלוטין ומדויק מאין כמוהו. הפורמליזם הזה, וכאן לב הבעיה, אינו מתאים למה שאנו רואים בחיי היום-יום. למשל: על פי הפורמליזם יכול חלקיק להימצא ביותר ממקום אחד באותו זמן (כלומר, להיות בסופרפוזיציה). ואמנם, העובדה שחלקיקים בודדים, היוצאים בזה אחר זה, יוצרים בסופו של דבר תבנית התאבכות על מסך העומד מאחרי שני סדקים, מראה שהפורמליזם צודק וכל חלקיק בודד עבר, בדרך לא-מוסברת ובאותו זמן, דרך שני הסדקים. היכן, אם כן, הבעיה? ראשית, לא ברור מדוע רק חלקיקים מופיעים בסופרפוזיציה, ולא שולחנות וכיסאות או חתולים, שהרי גם הם עשויים מחלקיקים. שנית, גם החלקיק עצמו אינו תמיד בסופרפוזיציה. אם נחזור על ניסוי הסדק הכפול

ונמדוד כל חלקיק בזמן תנועתו, תיעלם הסופרפוזיציה: החלקיק יתגלה ממוקם במקום אחד. רק אם נימנע מלמדוד אותו יתנהג החלקיק בהתאם לחוקי תורת הקוונטים וייצור תבנית התאבכות.

יש להדגיש: **המקום בו יתגלה החלקיק בעקבות המדידה אינו תלוי ברצוננו**. המדידה מאלצת את החלקיק לצאת מהסופרפוזיציה ולהימצא במקום מוגדר, אבל איננו יכולים להחליט כרצוננו היכן יהיה המקום הזה. כך שאפילו במקרה זה לא יכול הצופה להחליט מה תהיה התוצאה.

יש כאן, אם כן, בעיה אמיתית: תורת הקוונטים אינה יודעת להסביר מדוע נשברת הסופרפוזיציה של החלקיק ברגע שהוא בא במגע עם מכשיר מדידה או כל עצם אחר. הפער הזה בין הפורמליזם לבין המציאות הנצפית הוליד כמה **פירושים** שונים וסותרים לתורת הקוונטים. הדגש הוא על המילה "פירושים" מפני שכמעט כל הפירושים האלה מנבאים אותן תוצאות ניסיוניות ולכן לא ניתן להכריע ביניהם בניסוי. זאת הסיבה שאף אחד מהפירושים האלה לא התקבל על דעת כל הקהילייה המדעית אלא נשאר עניין של טעם אישי. כך, למשל, יש אנשים המאמינים ברצינות תהומית שהיקום מתחלק לאינספור יקומים בכל פעם שמתרחש אירוע דמוי מדידה. אחרים מאמינים, ברצינות לא פחותה, שהחיים כיום משפיעים על "המפץ הגדול" אחורנית בזמן כך שייצור/יצר תנאים הנוחים להתפתחות החיים. בין הפירושים האלה נמצא גם הפירוש של פון-נוימן ו-ויגנר, לפיו התודעה האנושית יוצרת את מצבו של האובייקט הנצפה. כמה סופרי מדע פופולארי שקראו את הפירוש הזה – שהוא, כאמור, אחד מני רבים – החליפו בינו לבין הפורמליזם ומכאן הטענות כאילו תורת הקוונטים אומרת משהו על התודעה.

כמו כל הפירושים האחרים לתורת הקוונטים, אי אפשר להפריך או לאשש את הפירוש הזה, המייחס תפקיד מכריע לתודעה האנושית, לכן הוא נשאר בתחום הפילוסופיה ולא המדע. אם אניח בחדר חשוך מצלמה, שתצלם את מקומו של חלקיק, גם אז תגלה התמונה שהסופרפוזיציה נשברה, ממש כאילו צפה אדם בחלקיק. האם זה אומר שלמצלמה יש תודעה? חסידי פירוש התודעה אינם מתרגשים מהבעיה הזאת. זה רק מלמד, לדבריהם, שהמצלמה עצמה הייתה בסופרפוזיציה, כלומר, שהיא גם צילמה את החלקיק במקום אחד וגם צילמה אותו במקום שני, ורק כשהנסיין בא לבדוק את המצלמה, אזי התודעה שלו יוצרת מצב אחד של המצלמה. כך לגבי רשמקול וכך לגבי כל מכשיר מדידה: כל עוד לא הסתכלנו במכשיר המדידה, המכשיר עצמו נמצא בכמה מצבים (פרדוקס "החתול של שרדינגר" בא להדגיש אבסורד זה בדיוק). הצרה היא שאין שום דרך להפריך את התיאוריה הזאת, שכן ברגע שננסה להציץ במצלמה כדי לראות את מצב הסופרפוזיציה יטענו חסידי התיאוריה שתודעתנו הרסה את המצב. לכן, על פי העיקרון של פופר לעיל, תיאוריה זו היא בלתי-מדעית כמו כל תיאוריה שלא ניתן להפריכה [6]. מלבד זאת, בינינו, יש משהו די שחצני במחשבה שהיקום כולו (כמו גם גלאקסיות שאף אחד עוד לא הספיק להציץ בהן) נמצא בסופרפוזיציה עד שהואילו החיים להופיע ו"למדוד" אותו.

מה שתורת הקוונטים כן אומרת לנו הוא, בפשטות, שיש משהו יסודי מאוד במציאות הפיסיקלית שעוד לא הבנו אותו [7]. תורת הקוונטים ותורת היחסות – שתי המהפכות המושגיות

הגדולות של המדע במאה העשרים – אינן מתיישבות זו עם זו. לפוסט-מודרניסטים זו כמובן לא בעיה: שום דבר לא חייב להתיישב עם שום דבר. אבל זו בדיוק הסיבה מדוע שום פוסט-מודרניסט לא הצליח עד היום לגלות שום תגלית מדעית: כששום דבר לא סותר שום דבר, התוצאה היא ברברת נטולת פשר. תארו לעצמכם מה היה קורה אילו היה איינשטיין הצעיר פוסט-מודרניסט: תורת היחסות (שנולדה מהסתירה בין המכאניקה הקלאסית למשוואות מאקסוול) כלל לא הייתה נוצרת! הסיבה שתורת היחסות כן נוצרה, וכמוה תיאוריות גדולות ויפות אחרות, היא שבמדע, **הסתירה היא אמו הורתו של הגילוי**. לכן, מה שתורת הקוונטים מלמדת אותנו הוא זה: דרושה הבנה חדשה לגמרי של המציאות הפיסיקלית, והבנה זו תבוא אם רק נתייגע ונחפש ולא נסתפק בהתחכמויות ריקות מסוג "כולם צודקים".

ה. המדע מסרב להאמין לעדויות על חייזרים כי הם לא מתאימים להשקפת-עולמו הנוכחית. כשתשתנה השקפת העולם הזאת הוא יוכל לראות אותם. במו אוזניי המסמיקות שמעתי פרופסור ידועה מהאוניברסיטה העברית משמיעה את הקביעה הפסקנית הזאת בדיון בטלוויזיה, ואיש מהמומחים האחרים באולפן לא העז לשאול מה באשר לשדים ורוחות: האם גם הם יופיעו כשיפסיק המדע לסרב להכניסם להשקפת עולמו? ואיך להסביר את העובדה שמבין כל אלה שראו עב"מים וחייזרים, נפקד דווקא מקומם של האסטרונומים, אותם אנשים המבלים לילות שלמים בצפייה בשמיים במכשירים הטובים ביותר? על פי הפוסט-מודרניסטים, התשובה פשוטה: הכל עניין של פסיכולוגיה. הטענה הזאת מבטאת אי-הבנה בסיסית בנוגע לחשיבה המדעית. המדע לא רואה רק מה שהוא רוצה. להפך, כפי שראינו לעיל, **המדע בנוי כך שיאלץ את המדען להיווכח גם במה שלא מתאים להשקפת עולמו**.

אם יתגלו אי-פעם חייזרים תבוניים, תביא תגלית זו למהפכה האדירה ביותר בחשיבה האנושית. איזו לוגיקה תהיה להם? איזה מדע? איזו אתיקה? איזו אבולוציה הם עברו? באיזו תקשורת הם משתמשים? אחת העתיקות שבשאלות הפילוסופיה, המטרידה אותנו מאז ימי אפלטון, תזכה למפנה מרתק: האם המתמטיקה שלהם תהיה מקבילה לזו שלנו, ולכן נוכל לטעון שהמתמטיקה משקפת היגיון נסתר הטמון במציאות עצמה (כפי שסבורים הריאליסטים), או שמא יתגלה שהיא המצאה חופשית של רוחם (כדעת האינטואיציוניסטים)? האם המפגש שלהם אתנו יהיה – חס ושלום – דומה למפגשים שהיו בהיסטוריה שלנו בין תרבויות שונות או שמא יהיו היצורים האלה חדורים בהכרת כבוד החיים וכבוד הזולת שאותה לא הצלחנו עד היום להנחיל לנו ולבנינו? ומצד שני, אם כל העדויות על חייזרים עד כה אינן אמיתיות, הרי שגם בהן יש לקחים חשובים מאוד, בלתי-נעימים ככל שיהיו, לפסיכולוגיה ולסוציולוגיה: הם מלמדים דברים מאלפים על הצורך של בני אדם לפנטז, להאמין ולקבל תשומת לב, על הפנטאזיות המיניות שלהם (ראו חטיפות לצורכי שאיבת זרע) וכדומה. כמה רדודה ומשעממת, לעומת זאת, התשובה הפוסט-מודרניסטית לוויכוח הזה: "זה לא ממש חשוב אם קיימים חייזרים. מה שחשוב הוא שיש אנשים שמאמינים בקיומם." כך, באמירה מתחכמת, הופכת שאלה מעניינת לפלפול תפל.

ו. אין הבדל בין מי שלוקח אנטיביוטיקה כשהוא חולה לבין מי שלוקח קמיע של הרב כדורי. מה שקובע הוא שמאמינים בזה. לכל תרבות יש דרכים יעילות באותה מידה להילחם במחלות. זה כבר לא סתם אווילי, זה מסוכן. לרפואה המערבית יש כלי פדנטי ומייגע הנקרא סטטיסטיקה, ומי שיודע עד כמה רופאים מקשים על עצמם בבדיקה של תרופות חדשות, במחקרים הכוללים אלפי בני אדם ונמשכים לעתים שנים רבות, ובקיזוז אפקט הפלצבו, יכול רק לקנא בכל עושי הנפלאות המטפלים יום-יום בהמוני אנשים מיואשים, ביניהם חולים במחלות סופניות, בכל מיני "אנרגיות", "ציאקרות", ועוד הרבה מילים שמכניסות הרבה כסף לכיסו של ה"מרפא" בלי לטרוח לעשות מעקב מסודר אחרי החולים האומללים.

שימו לב למשחק הכפול שמשחקים המרפאים האלה. מצד אחד, הם פותחים בקביעה נחרצת ש"מחקרים מדעיים ברחבי העולם כבר הוכיחו ש..." אבל ברגע שתשאלו כמה שאלות פשוטות על ה"מחקרים" האלה – מי עשה אותם, מה גודל האפקט, האם נשלל הפלצבו וכד' – מיד תבוא המחאה "באמת, לא הכל בחיים זה מדע ומספרים". זו דוגמה מובהקת למה שפופר (ראו לעיל) הגדיר כ"תיאוריה משתריינת מפני הפרכה". תיאוריה כזאת הופכת עם הזמן לחסינה יותר מפני הפרכות – וריקה מתוכן.

מתן מעמד שווה לדוקטור העייף של קופת-חולים, שהשקיע בלימודיו לפחות שנים-עשרה שנה, ולרופא-האליל שעשה תואר בהתכתבות מטעם "אוניברסיטה" בתא-דואר שכוח בחו"ל, פירושו יריקה בפניה של אחת האציליות שבמסורות האנושיות, מסורת שתחילתה בשבועת היפוקראטס. תמותת ילדים – הנורא באסונות היכולים לבוא על אדם – ירדה כיום כמעט לאפס בעולם המערבי מפני שמיליוני ילדים מקבלים חיסון משולש וחיסונים נגד פוליו ושאר מחלות קטלניות. חייהם של הילדים האלה ניצלים לא מפני שהם "מאמינים" בטיפול – לפחות לא על פי צריחותיהם למראה הזריקה – אלא מפני שזה פשוט עובד. הרב כדורי, עם כל הכבוד, כשאני חש בטוב, אינו מסתפק בעדת המלאכים והשדים המאכלסים את מוחו הישיש אלא לוקח אנטיביוטיקה, הולך לרופא שיניים ומן הסתם משתמש גם בקטטר או בחוקן בעת הצורך. העובדה שראשי המדינה שבה אני חי צובאים על פתח האיש הזה כדי לקבל ממנו ברכה היא בעיניי בושה לאומית. פלורליזם רעיוני פירוש, בין השאר, שאסור לטשטש את המחלוקת בין מי שמאמין בקדמה לבין מי שרוצה להחזיר אותנו אחורנית.

אין זה אומר שהרפואה הקונונציונלית עושה כיום הכל כמו שצריך. יש בהחלט מה לבקר בה, בהשקעה המופרזת בשיטות ריפוי במקום במניעה, בהזנחת הגורמים האקולוגיים, ובירידה בחשיבותו של רופא המשפחה לעומת תת-התמחויות הולכות ומצטמצמות. אבל חשוב להבין שהמקצוע הזה עובר כיום ניעור רציני של בדיקת כל המוסכמות שלו במסגרת המגמה הקרויה Evidence based medicine. וכך, לא פלא שהרבה טענות שהיו פעם נחלת הרפואה הטבעונית התקבלו על דעת הממסד הרפואי אחרי שמחקרים אובייקטיביים הוכיחו אותן. מה שחשוב להבין הוא שבמדע, גם למהפכות יש תרומה **מתווספת** [8]. לא "עולם ישן עדי יסוד נחרימה" כמו במהפכות פוליטיות עקובות מדם, וגם

לא סיסמאות של "כולם צודקים" המאפשרות לכל הטעויות של הדורות הקודמים להישאר ללא בדיקה, אלא בגישה דומה לזו של רבי מאיר: "רימון מצא, תוכו אכל, קליפתו זרק."

ז. תפקידן של הפסיכולוגיה והפסיכיאטרייה אינו לקבוע מיהו נורמאלי ומיהו חולה.

תפקידן הוא לעזור לכל אדם לממש את עצמו. הטענה הזאת גידלה כבר דורות שלמים של נרקסיסטים מפונקים ומרוכזים בעצמם שאמללו את עצמם ואת הסובבים אותם. לאנשים המתקשים להתמודד עם המציאות, "מימוש עצמי" פירושו להישאר בדיוק מה שהם, להמשיך לעשות מה שהם רוצים ורק לא לשאת בתוצאות. שום אדם המתמכר לאלכוהול או לסם כלשהו אינו מודה מלכתחילה כי הוא מכור. להפך, הוא טוען תקופה ארוכה "אני יכול להפסיק ברגע שארצה, אני רק לא רוצה עדיין." רק הסובבים אותו מרגישים שמשוהו לא בסדר אתו. אדם כזה לא צריך ש"יקבלו אותו" וש"יאהבו אותו", אלא בדיוק ההפך, ניעור רציני.

אחרי צאת ספרו הזועם של ג'פרי מאסון "בגנות הפסיכותרפיה" [9] נמצאו רבים אפילו מבין הפסיכולוגים שהשתכנעו שכל טיפול נפשי הוא מעשה של עריצות שבו כופה אדם אחד את השקפת עולמו על האחר. אנשי מקצוע רבים משתדלים בשנים האחרונות להיות "בלתי-שיפוטיים" כמעט בכל נושא. התוצאה: פסיכולוגיה נבוכה, רדודה ומתייפייפת הנזהרת שלא להרגיז איש. די להזכיר שבמהדורה האחרונה של המדריך העולמי לאבחנת הפרעות נפשיות, DSM-IV, הוצאה הפדופיליה (משיכה מינית לילדים) מרשימת ההפרעות הנפשיות ונותרה מוגדרת כהפרעה רק כאשר היא אגו-דיסטונית, כלומר, בלתי-מקובלת על ה"אני." לפיכך, סוטה המרגיש שלם עם מה שהוא עושה לילדים הוא אדם בריא לגמרי, אבל אם מצפונו מייסר אותו והוא מבקש, חלילה, להשתנות, אזי יש לטפל בו כדי ש"יקבל את עצמו."

דוגמא חמורה יותר לשיתוק הערכי הזה מתגלית ביחסה של הפסיכולוגיה אל ההתאבדות. כמי שעוקב מדי שנה אחרי המכה המתמשכת הזאת בצה"ל, נעשיתי מעורב בנושא מניעת ההתאבדויות [10], וההתנסות שלי בהבעת דעה שאינה politically correct יכולה ללמד משהו. לפני שנים אחדות כתבתי מאמר ובו קראתי לשינוי הגישה המקצועית כלפי המתאבד. טענתי שאין ערך לעבודתו של פסיכולוג או פסיכיאטר המטפל באדם אובדני אם אינו מביע עמדה ערכית ברורה נגד המעשה הזה, נגד אכזריותו כלפי בני-משפחה ובעיקר נגד האיוולת שבו מנקודת ראותו של המתאבד עצמו. את דבריי ביססתי גם על נתונים אמפיריים. הגרסה האנגלית של המאמר נדחתה ע"י תשעה כתבי-עת מכובדים (בהם אחד שאני עצמי חבר במערכת שלו). טענותיהם של המבקרים שהמליצו לדחות את המאמר היו ש"המחבר זועם" ו"שיפוטי" רחמנא-לצלן. רק כתב-העת *Omega: Journal of Death and Dying* (יש דבר כזה) פרסם אותו. גרסה עברית קצרה נשלחה ל"במחנה" ונדחתה, לדברי קצין חינוך ראשי דאז, עקב התנגדות אכ"א. לבסוף התפרסם המאמר בכתב-העת הישראלי לפסיכותרפיה "שיחות." היו תגובות אוהדות, אבל פסיכולוגית אחת כתבה, שחור על גבי לבן, כך: "שמא ניתן לבסס היטב את הגישה המחשיבה התאבדות כמעשה העשוי להיות רציונלי ומוסרי ועשוי להלוך את מיטב האינטרסים של האדם הבוחר בו?" (השאלה הזאת לוותה בשפע הפניות לספרות הפילוסופית על

ההתאבדות). הפסיכולוגית הנכבדה מעניקה, אם כן, מעמד של הוגה רציונלי לאדם הנמצא במשבר אובדני. למקרא הניתוח המלומד הזה מצאתי את עצמי מדמיין חייל צעיר שזה עתה עף מקורס קצינים יושב מאוחר בלילה ומתעמק בספריהם של סארטר, קאמי, שפינוזה והרמב"ם, ואחרי שגמר לתמצת ולסכם את הטיועונים בעד ונגד ההתאבדות הוא לוקח את ה"עוֹזִי" ודופק לעצמו צרור בראש. כמה מעשי ההתאבדות נובעים מחשיבה מפוקחת ורציונלית? תשאלו הרבה אנשים מפורסמים, מארתור רובינשטיין עד ירדנה ארזי, ששרדו משברים אובדניים ואפילו ניסיונות התאבדות, למזלם ולמזלנו. ההתייחסות אל אדם שעולמו חרב עליו כאל מי שפועל "על פי מיטב האינטרסים שלו", אין להם ולא כלום עם כיבוד זכויות הפרט. זו סתם פחדנות והתחמקות מאחריות. לפסיכולוג כזה לא הייתי נותן לטפל אפילו בחתול שלי.

אבל לא רק מקצועות בריאות הנפש, גם הרפואה עצמה מאוימת כיום על ידי ניסיונות לטשטש את ההבדל בין "בריא" ל"חולה" בשמה של האי-שיפוטיות. פסיכולינגוויסט אמריקני ידוע, הרלאן ליין [11], יצא בהתקפה על התקן תוך-אוזני חדש שהשתלתו בילדים חירשים יכולה לאפשר להם לשמוע טוב יותר. חירשות, טען ד"ר ליין, אינה נכות אלא **תרבות**. החירשים הם מיעוט בעל היסטוריה, מבנה חברתי וערכים משלהם, ואין לרוב השליט, כלומר, אנחנו השומעים, זכות לכפות את ערכיו על המיעוט הזה. יש הורים, הסביר הפרופסור הנכבד, שממש שמחים כאשר נולד להם ילד חירש, והם רואים זאת כ"זכות". הפדראציה העולמית של החירשים והאגודה הלאומית האמריקנית של החירשים הצטרפו אף הם להתנגדות להנחה לפיה ילדים חירשים זקוקים לתיקון. כמעט שאמרתי "אני לא מאמין למשמע אוזניי", אבל זה לא יהיה politically correct, כמובן.

ח. תרבות המערב אחראית לכוחניות, לאלימות ולהרס הסביבה. ואללה! גיינג'יס חאן גדל כנראה בדטרויט, הקמיקאזה היפאנית התפתחה בחצרות בית האבסבורג, ומצרים הפרעונית, שהאובססיה של שליטיה לחיי נצח עלתה למיליוני אנשים בדם ובסבל בל-יתואר, היא בוודאי פרי דמיונם של חוקרים אירופאיים.

בשנים האחרונות עסוקים ארכיאולוגים בדרום-אמריקה במחקר אינטנסיבי של תרבויות המאיה והאינקה ששלטו ביבשת זו לפני בוא הספרדים. האמת העגומה המצטיירת ממחקרים אלה היא שתרבויות אלה היו צמאות-דמים וסאדיסטיות לא פחות משלטון האינקוויזיציה של הפולשים. לא נעים, אבל לבני אדם יש נטייה להיות מנוולים ואכזריים ללא קשר עם הגיאוגרפיה. הארכיאולוגיה המודרנית מלמדת עוד דבר עצוב, והוא שהרבה תרבויות קדומות נכחדו מסיבות אקולוגיות הידועות לנו יפה כיום: התפוצצות אוכלוסין, ניצול יתר של משאבים, זיהום הסביבה והשמדת צמחים ובעלי-חיים. אם יש לנו כיום יתרון על קודמינו ה"רוחניים" וה"טבעיים" כל כך, זה שאולי אנחנו יכולים ללמוד מהניסיון המר שלהם.

כדאי עוד להזכיר שהאמונה שקרן הקרנף ואשכי הטיגריס יכולים לסייע לכוח הגברא, שבעטייה הובאו המינים האלה אל סף ההכחדה, לא הומצאה ע"י הרפואה הקונוונציונאלית, שק האיגרוף החביב על הפוסט-מודרניסטים. אמונות כאלה אופייניות דווקא לרפואה העממית, ה"אלטרנטיבית".

אין כאן שום עיקרון רוחני עמוק אלא צורת חשיבה הידועה בשם "מאגיה סימפתטית". על יסוד לוגיקה פשטנית זו יכול כל בעל-חיים שאיתרע מזלו להיות בעל אבר המגרה את הדמיון ליפול קרבן לטבח המוני לטובת אימפוטנטים עשירים במזרח ובמערב.

אם נצליח אי פעם לשקם את יחסינו עם הביוספרה החולה של כוכב-הלכת הזה, המאיימת להתמוטט על ראש כולנו, נוכל לעשות זאת רק ע"י לימוד והכרה של מארג היחסים העתיק, המופלא והסבוך מאין כמוהו שבין אינספור היצורים השונים החולקים אתנו את עולמנו. עלינו להכיר, בראש ובראשונה, **שקיים** בעולם הזה סדר עתיק בהרבה מימות האדם על הארץ, שיש לו כללי משחק ברורים ולא רחמניים במיוחד, ומי שיתעלם מהם עלול למצוא עצמו מצטרף אל הדינוזאורים. הלימוד הזה לא יבוא כל עוד נוהגים כולנו, כולל צידי לוויתנים, חברות נפט ומשמידי יערות, להתייחס אל כדור-הארץ כאילו הוא קניון אינסופי שכל בעל כרטיס אשראי יכול לקנות בו כל מה וכמה שרק מתחשק לו [12].

וזה, חברים, העיקרון בה' הידיעה המנחה את המחשבה הרציונאלית: כדי להבין את העולם ואת זולתנו צריך להתאמץ לצמצם את האגו, לשים עניינים של טעם אישי בצד ולא להבליט אותם, ולגייס קצת יותר צניעות וענווה בפני פלאי הבריאה (13,14). מי שלא עושה זאת אינו עוסק במדע, וגם לא בהבנת בני האדם, אלא רק בעצמו, והתוצאה, לא נעים לומר, מאוד לא מעניינת.

לכן אל תחששו יותר מלומר בקול את מה שענייכם רואות בפעם הבאה כשהמלך ייצא להתהדר בחליפה החדשה שלו. ואם תשמעו הרצאה של דרידה או תקראו מאמר של לקאן מבלי להבין אף מילה, זה בסדר, אתם בחברה טובה [15]. "הכל כאן פין ופות, פין ופות," כתב בתדהמה גלויה ס. יזהר על אחד הטקסטים הללו, ולנו לא נותר אלא להצטרף לדבריו של חכם נודע מהמשנה, ר' יוסי הגלילי, שהקשיב לדרשה של חברו ר' מאיר והעיר לו: "מאיר, פתפותי ביצים יש כאן!"

-
1. קון, ת. (1970) *המבנה של מהפכות מדעיות*. תל-אביב: ספרות, משמעות, תרבות.
 2. פופר, ק. ר. (1977) "מדע: השערות והפרכות". בתוך *ספר מקורות: הפילוסופיה של המדע*. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ. 1–23.
 3. Sokal, A. D. (1996) Transgressing the Boundaries: Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity. *Social Text*, **46/47**, 217-252.
 4. Sokal, A. D. (1996) A Physicist Experiments With Cultural Studies. *Lingua Franca*, May/June 1996, 62-64.
 5. סייגן, ק. (1997) *עולם רדוף שדים: המדע כנר בעלטה*. תל-אביב: הד ארצי.
 6. דולב, ש. (1998) אובייקטיביות מול סובייקטיביות. גליליאו, כתב-עת למדע ומחשבה, **28**: 76-78.
 7. אליצור, א. (1997) *זמן ותודעה: תהיות חדשות על חידות עתיקות*. תל-אביב: האוניברסיטה המשודרת.
 8. פויר, ל. ס. (1974) *איינשטיין ובני דורו*. תל-אביב: עם עובד.
 9. מייסון, ג'. מ. (1991) *בגנות הפסיכותרפיה*. תל-אביב: מחברות לספרות.
 10. אליצור, א., ועומר, ח. (1999) מה תאמר לאדם שעל הגג? הצעה לטקסט למניעת התאבדות בזמן אמת. *נפש: רבעון לפסיכולוגיה, לטיפול, לטיפוח רגשי ולחינוך יצירתי*, א: 11-19.
 11. Lane, Harlan (1992). *The mask of benevolence: disabling the deaf community*. New York: Alfred A. Knopf.
 12. מק'קיבן, ב. (2000) *קץ הטבע*. תל-אביב: תשר.
 13. אגסי, י. (2000) *מכתבים לאחותי*. מהדורה חדשה ומורחבת. תל-אביב: ידיעות אחרונות.
 14. בכלר, ז. (1999) *שלוש מהפכות קופרניקניות*. תל-אביב: זמורה-ביתן
 15. אליצור, א. (2003) *על תלאותיו של שם האב: עיון ביקורתי בתיאוריה של לקאן*. *נפש: רבעון לפסיכולוגיה, לטיפול, לטיפוח רגשי ולחינוך יצירתי*, **15-16**: 10-29.